

Anders Ravn Sørensen

Anders Ravn Sørensen er ph.d.-studerende ved Center for Virksomhedshistorie på CBS. Artiklen er del af en ph.d.-afhandling om relationen mellem den danske valuta, Nationalbanken og dansk national identitet i et historisk perspektiv. Anders Ravn Sørensen har tidligere udgivet: "Penge og national identitet i Grønland. Et blik på den grønlandske pengehistorie" i *Grønlandsk kultur- og samfundsforskning* 2010-12, s. 127-141

AT DESIGNE DANSKHED: FORESTILLINGER OM NATIONEN PÅ DANSKE PENGESEDLER

Pengesedlers ikonografi udtrykker ofte ønsket om at gengive den seddeludstedende nation på en bestemt måde. Derfor er pengesedler interessante kilder til en national selvopfattelse. Artiklen analyserer Nationalbankens valg af seddelmotiver til nye pengesedler fra 1908 til 2007. I denne periode blev der afholdt fire designkonkurrencer, hvor professionelle kunstnere og den brede offentlighed blev bedt om at komme med egnede motiver til nye danske pengesedler. Ved at se på interne overvejelser i Nationalbanken og på offentlighedens modtagelse af nye pengesedler, afdækker artiklen to forskellige og modsatrettede opfattelser af typisk danske værdier. Tilblivelsen af danske pengesedler afspejler en officiel, nationalromantisk fortælling om nationen samt en mere dagligdags og profan opfattelse af 'det danske'. Analysen afdækker, at Nationalbanken næsten altid har valgt den første, officielle og romantiske fortælling.

I et spørgsmål til Økonomiministeren i foråret 2007 kritiserede Dansk Folkepartis Morten Messerschmidt motivvalget på de nyeste pengesedler fra Nationalbanken. Valget af danske broer som hovedmotiv havde, ifølge Messerschmidt, en slående lighed med de cirkulerende eurosedler. Man kunne være bange for, forklarede Messerschmidt, at de nye sedler blev brugt som "rambuk til at nedbryde

den danske befolknings modstand mod euroen ved at få danske pengesedler til at ligne eurosedler.”¹ Messerschmidts forbehold mod de nye sedler afspejler, at penge og pengenes motiver har betydninger, der ligger ud over deres æstetiske udtryk og praktiske anvendelse. Symboler og motiver på nationale pengesedler udgør visuelle udtryk for et lands værdier og selvforståelse. De udtrykker en forestilling om nationen.

Særligt i forbindelse med nationalstaternes konsolideringer i begyndelsen af 1900-tallet blev pengesedler og mønter set som oplagte kommunikationsmedier for den politiske elite, der gennem pengenes ikonografi kunne udbrede og kultivere en særlig fortælling om det nationale fællesskab.² Også moderne nationalbanker er ganske klar over, at pengenes design kan virke konstituerende for den nationale (eller måske overnationale) fællesskabsfølelse. Da de nye eurosedler skulle designes i 2000 blev de af Den Europæiske Kommission betragtet som centrale elementer i opbygning af en ny, fælles europæisk identitet.³ I en nyere dansk sammenhæng blev spørgsmålet om seddelmotiver på samme måde politiseret, da forslaget om nye grønlandske pengesedler i 2006 blev forelagt det grønlandske Landsting som et åbenlyst forsøg på at fastholde og udbygge en grønlandsk identitet.⁴ Pengesedlernes ikonografi har således været genstand for mange overvejelser lige fra de tidlige statskonsolideringer til i dag. I Danmark er pengenes motiver bl.a. blevet udvalgt med inspiration fra en række designkonkurrencer, hvor enten den brede offentlighed, eller en mindre kreds af kunstnere er blevet bedt om at komme med passende forslag.

I denne artikel analyserer jeg fire af disse designkonkurrencer (1908, 1947, 1982, 2007) og afdækker to forskellige, modsatrettede opfattelser af, hvad der repræsenterer ”det typisk danske”. Jeg ser både på de interne overvejelser, man gjorde sig i Nationalbanken, samt på offentlighedens modtagelse og vurdering af de nye sedler. Gennemgangen af de forskellige konkurrenceforslag udgør ikke en udtømmende analyse af samtlige danske seddelsier eller forslag og udkast til pengesedler i perioden. Historisk set er der produceret en række udkast til sedler, som aldrig blev sendt i cirkulation.⁵ De fire designkonkurrencer er valgt som analyseobjekter, fordi det netop er her, i diskussionen og sammenligningen af foreslåede seddelmotiver, at de forskellige forestillinger om, hvad der udgør passende motiver er blevet italesat. Konkurrencerne er på den måde en oplagt

1 Messerschmidt 2007.

2 Se bl.a. Pointon 1998; Gilbert 1998; Helleiner 1998; Helleiner 2003.

3 Berezin 2006; Hymans 2006.

4 Sørensen 2012.

5 Det gælder, for bare at nævne et par stykker: Bindsbølls udkast til en 10 kr. seddel fra 1891 (Hvidt 1976, s. 31) eller Nationalbankens forberedelse af en hemmelig serie nødpengesedler fra den kolde krig, som kunne trykkes udenfor banken i det tilfælde, den københavnske seddelpresse skulle blive beskadiget eller falde i fjendens hænder (Märcher 2011).

empirisk indgang til de forhandlinger, der har fundet sted i forbindelse med udformning af et potent nationalt symbol.

Analysen leder frem til to overordnede pointer: For det første har Nationalbanken ofte truffet det mest konservative valg, når direktionen blev stillet over for konkrete forslag. Seddeldesign der afspejlede dagligdags gøremål og mere profane værdier blev fravalgt til fordel for klassiske nationalromantiske tableauer. For det andet beskriver jeg, hvordan designovervejelserne siden 1947 har været præget af denne balancegang mellem at finde tilstrækkelige autoritative motiver, og et ønske om at sedlerne samtidig skulle udtrykke lavkulturelle og mere dagligdags værdier.

Pengesedlernes ikonografi og national identitet

I forskningssammenhæng bliver penge ofte behandlet indenfor en økonomisk forståelsesramme. Fokus ligger på pengenes traditionelle funktioner som bytteenhed, som regnskabsenhed og som middel til værdiakкумуляtion. Sjældnere fokuseres der på pengenes materialitet og på deres betydning som kulturprodukt. Der ligger et stort potentiale i analysen af pengenes symbolske betydning, fordi pengesedler, i modsætning til traditionelle mindesmærker og erindringssteder, ikke nødvendigvis skal opsøges og besøges, men derimod cirkulerer i samfundet, og i en vis forstand selv opsøger de individer, der tilskriver dem mening. Pengesedler er ikke bare neutrale betalingsmidler, men inkarnerer den tillid som befolkningen har til den udstedende myndighed. Pengesedler er små kunstværker i lommeformat, med upåagtede nationale symboler, der som en del af vores daglige transaktioner passerer fra hånd til hånd og fra lomme til lomme. Som kulturel produktion kan pengesedler ses som cirkulerende erindringsgenstande, der løbende producerer og reproducerer en særlig fortælling om det nationale fællesskab.⁶ Motiverne virker indadtil (nationalt) og kan potentielt stimulere et følelsesmæssigt respons hos befolkningen.⁷ Pengesedlerne kan også bruges udadtil som et redskab til nation-branding, i et forsøg på at tegne et positivt billede af den seddeludstedende stat.⁸ I en dansk sammenhæng er disse pointer bl.a. berørt i Inge Adriansens store værk om danske symboler, hvor et kapitel er dedikeret til de danske penges symbolik.⁹ Også kunsthistorikerne Leth-Espensen og Kofoed Hansen har for nyligt analyseret symbolikken på Nationalbankens seneste seddelserie og konkluderet, at Nationalbanken med den valgte fortolkning af temaet

6 Se for eksempel Unwin & Hewitt 2001; Raento et al. 2004; Penrose & Cumming 2011.

7 Hewitt 1994.

8 Hymans 2010.

9 Adriansen 2003.

”Broer og landskaber” lagde sig op ad en klassisk nationalromantisk fortælling om, hvad der udgør det særligt danske.¹⁰

Den teoretiske ramme for hovedparten af de ovennævnte studier henter inspiration fra især Hobsbawm og Billigs nationalismeopfattelser. Hobsbawm fokuserer på bevidste politiske forsøg på at opfinde nye nationale traditioner og udnytte disse til at konsolidere nationalstaten.¹¹ Billig ser nationalisme som et produkt af den ubevidste og undseelige nationale symbolik, som gennemsyrrer hverdagen indenfor nationalstatens rammer.¹² Pengesedler udgør i begge tilfælde nationale symboler, der igennem deres løbende betydningstilskrivelse medvirker til at afgrænse det nationale fællesskab. Denne opfattelse af symboler som vigtige elementer i den løbende forhandling og afgræsning af det nationale fællesskab findes desuden hos antropologerne Cohen og Mach.¹³ De ser begge grænserne mellem forskellige nationale grupper som demarkeret af en række symboler, der tillægges en bestemt mening af de nationale fællesskaber.

Min egen analyse tager også afsæt i ovennævnte teori. Det er mit udgangspunkt, at penge, og deres påtrykte motiver, udgør en lille del af de mange symbolske ressourcer, hvorfra fortællinger om nationen kan opbygges og fastholdes. Til forskel fra mere stationære mindesmærker har penge dog den særlige egenskab, at de skifter hænder hver eneste dag. På trods af udbredelsen af Dankort og andre typer af elektroniske betalinger, er sedler og mønter stadig et uomgængeligt element i vores daglige transaktioner. De er, med Leth-Esbensen og Kofoed Hansens ord, ”Cirkulerende Monumenter”¹⁴, og kan derfor potentielt bidrage til en fælles forståelse og erindring om det nationale fællesskab. Jeg har til denne artikel benyttet mig af en omfattende adgang til Nationalbankens arkiv. Her har jeg gennemgået en række interne overvejelser og diskussioner knyttet til udformningen af bankens pengesedler. I analysen afdækker jeg en konflikt mellem to forskellige opfattelser af typisk danske værdier: En klassisk, tidløs og romantisk fortælling, som historisk set er blevet reproduceret af Nationalbanken og en mere folkelig opfattelse, som gentagne gange er kommet til udtryk gennem de indsendte forslag til bankens designkonkurrencer samt i dagspressens vurderinger af forskellige seddelseserier.

Når Nationalbanken, historisk set, skulle tage stilling til nye egnede motiver, blev denne beslutning taget på baggrund af en række interne overvejelser, og når de nye sedler efterfølgende blev sendt på gaden, vakte design og motiver næsten altid en ganske omfattende debat. Hver gang en ny seddelseserie blev sendt i cirkulation, skete der således en løbende forhandling og diskussion omkring hvilke

10 Leth-Esbensen & Kofoed Hansen 2009.

11 Hobsbawm & Ranger 2008.

12 Billig 1995.

13 Cohen 1985; Mach 1993.

14 Leth-Esbensen & Kofoed Hansen 2009.

værdier, der bedst afspejlede nationen. Denne forhandling foregik både internt i Nationalbanken, men kom også til udtryk gennem de forskellige motivforslag, der blev fravalgt igennem forløbet; sedlerne der ikke blev trykt. De pengesedler der ikke blev til noget bidrager i høj grad til fortællingen om den nationale selvopfattelse. Endelig udgør den offentlige debat i forbindelse med sedlernes udstedelse interessante kilder til, hvordan sedlerne rent faktisk blev modtaget. Blev de nye sedler opfattet som legitime udtryk for typisk danske værdier? Blev de accepteret som autentiske nationale symboler? Eller var der måske en folkelig modstand mod det danmarksbillede, som Nationalbankens direktion havde valgt at portrættere?

Motivvalg gennem tiderne

I Danmark har Nationalbanken, siden dens oprettelse i 1818, haft til opgave at udforme landets pengepolitik. Banken blev oprindeligt dannet som et privat aktieselskab som et led i de reformer, der skulle genskabe orden i landets pengevæsen efter statsbankrotten i 1813.¹⁵ I Nationalbankens fundats blev der, på grund af de meget dårlige erfaringer med at lade kongemagten have indflydelse på pengepolitikken, lagt vægt på den nye institutions absolutte uafhængighed fra Staten. Selvom Nationalbankens fundats (oktrojen som den kaldes) er blevet ændret flere gange siden 1818, udgør bankens uafhængighed fra regering og Folketing stadig et central element i bankens virke. Nationalbanken er således en selvejende institution, der principielt arbejder uafhængigt fra det politiske system. Dette gælder både med hensyn til pengepolitikken, men også i forbindelse med udformningen af landets pengesedler. Banken har dog skulle rådføre sig med Akademirådet ved udstedelsen af nye sedler.¹⁶

Efter Nationalbankens oktroj var blevet forlænget i 1907, indledte man en modernisering af bankens drift.¹⁷ Denne modernisering indebar bl.a. planlægning og produktion af en ny seddelserie.¹⁸ Indtil 1910 havde de danske pengesedler primært været udsmykket med klassisk ornamentik, antikke græske guder og en række officielle statslige symboler. Først med den såkaldte Heilmann-serie, der udkom i perioden 1910-13, blev de danske sedler forsynet med en mere alsidig og motivrig billedside. Sedlernes design blev til på baggrund af en præmiekonkurrence afholdt i 1908.¹⁹ Fire forskellige kunstnere dystede om at illustrere

15 Rubow 1918, s. 66–70.

16 Se f.eks. Nationalbanken 1950: Sekretariatet 16. marts 1950 Jr..nr. S.a. 206/49. (Akademirådet udgør en institution under Staten, der arbejder for kunstens fremme. Siden 1968 har Akademirådet fungeret som Statens kunstneriske rådgiver indenfor områderne arkitektur og billedkunst).

17 Svendsen et al. 1968, s. 366.

18 Hansen 1983, s. 46.

19 Hvidt 1976, s. 38.

Skovgaards Gefion. Gengivet med tilladelse fra Den Kongelige Mønt- og medaljesamling.

Skovgaards Lille Skjold. Gengivet med tilladelse fra Den Kongelige Mønt- og medaljesamling.

den nye seddelserie; Hans Tegner, Niels Skovgaard, Gerhard Heilmann og Rasmus Harboe.²⁰ Harboe og Tegnernes forslag var uden egentlige billedmotiver, mens Heilmann og Skovgaards udkast derimod indeholdt en mere udfoldet billedside. Skovgaard foreslog at bruge nordiske sagn og guder som det gennemgående tema, og hans udkast til 10 kr. sedlen var illustreret med den nordiske myte om kong Skuld, der som lille barn ankommer til danernes kyst og senere bliver valgt til konge. På 100 kr. sedlen var afbilledet sagnet om Gefion, der pløjer Sjælland ud af Sverige og efterlader søen Mälaren. Skovgaards motiver refererede således til en fælles oldnordisk historie og national oprindelsesmyte og lagde sig på den måde op ad den bredere europæiske seddelikonografi i begyndelsen af 1900-tallet.²¹

Skovgaards forslag kom dog ikke til at præge de endelige pengesedler. Et halvt år efter konkurrencens udskrivelse valgte Nationalbanken i stedet udkastet fra Gerhard Heilmann.²² Heilmann havde taget udgangspunkt i mere dagligdags motiver. På 500 kr. sedlen brugte han det i dag så kendte motiv af en pløjende landmand, og på 50 kr. sedlen tegnede han tre fiskere i en robåd i færd med at trække bundgarn. Selvom Heilmanns motiver på den ene side var ganske klassiske, og især med stendyssen på 5 kr. sedlen lagde sig op ad en nationalromantisk strømning fra midten af 1800-tallet, så adskiller sedlerne sig alligevel fra senere motiver. Heilmanns plovmand og fiskere udgør i dag stadig de eneste seddelmotiver, hvor en gruppe individer interagerer, og hvor almindelige daglige gøremål er illustreret. Referencen til samfundsgrupper som f.eks. landmænd og fiskere var i øvrigt ganske klassisk for tiden.²³ Plovmanden blev bl.a. brugt som motiv på en samtidig amerikansk 10 dollar seddel. Til forskel fra den danske udgave havde den amerikanske udgave fire heste i stedet for to, og i baggrunden skimtes en rygende skorsten som en henvisning til den gryende industrialisering.²⁴

20 Posselt 1987, s. 125.

21 Helleiner 2003, s.100.

22 Posselt 1989, s. 24.

23 Hymans 2004.

24 En gengivelse af denne kan bl.a. findes i Mihm 2007, s. 371.

Heilmanns Plovmand – nærbillede. Gengivet med tilladelse fra Den Kongelige Mønt- og medaljesamling.

Heilmanns serie blev den længst cirkulerende seddelserie, hvis motiver først blev endeligt afløst i 1960'erne. Selvom befolkningen tog seddelserien til sig, især plovmandsmotivet, der i daglig tale stadig bruges i dag, var vurderingerne ikke udelukkende positive. Akademirådet gav i 1934 følgende kritik af Heilmanns arbejde: ”Vores pengesedler er i sammenligning med de fleste lande monotone i tegningen [...] de er ikke blot overbroderede men tillige tunge i virkningen, hvilket gør dem bombastiske trods deres mangel på udtryk. Det er ingen tilfældighed, at alle folk taler om, hvor grimme de er.”²⁵ Grimme eller ej, plovmanden skulle vise sig at blive et gennemgående motiv og motivforslag til flere af de senere danske pengesedler.

Danske landskaber

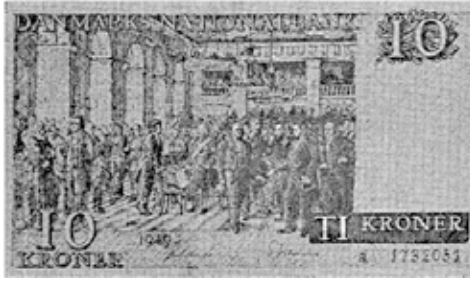
Frem mod afslutningen af besættelsen havde Nationalbanken i al hemmelighed trykt et lager af nye sedler, der kunne bruges i en omgående pengeombytning.²⁶ Nationalbankdirektør Bramsnæs havde iværksat trykningen af sedlerne, som ved befrielsen i maj 1945 lå klar i bankens kældre. Ombytningsserien, som den blev kaldt, var dog af ganske dårlig kvalitet, ligesom sikkerhedselementerne var mangelfulde.²⁷ I løbet af de næste år opstod der behov for at forny denne hurtigt producerede seddelserie. Ligesom i 1908 blev motiverne udvalgt på baggrund af en designkonkurrence. Nationalbanken valgte denne gang at udskrive en offentlig tegnekonkurrence, hvor man inviterede befolkningen til at komme med forslag. I en lille folder opfordrede banken alle interesserede til at komme med ”ideer til nye pengesedler af kunstnerisk og teknisk høj kvalitet, som giver udtryk for dansk kultur og samtidig har tydelig karakter af en pengeseddel.”²⁸ Nationalbankens opfordring blev gengivet af landets aviser, bl.a. i Socialdemokraten, der i en over-

²⁵ Nationalbanken 1950: Sekretariatet 16. marts 1950 Jr.nr. S.a. 206/49.

²⁶ Posselt 1989, s. 26.

²⁷ Hansen 1983, s. 49.

²⁸ Nationalbanken 1947: Program for den offentlige skitsekonkurrence.

Havning – Grundloven. Gengivet fra Socialdemokraten 2. marts 1948.

skrift spurgte sine læsere: "Kan De tegne en smuk pengeseddel?"²⁹ Over de følgende måneder modtog banken mere end 100 forslag fra offentligheden, forslag der på den ene eller anden måde fortolkede Nationalbankens krav om at udtrykke dansk kultur. Den offentlige interesse for konkurrencen og de indsendte forslag viste sig efterfølgende så stor, at en medarbejder fra banken i flere måneder turnerede landet rundt med samtlige indsendte forslag, som blev udstillet på Århus Rådhus, Koldinghus Skole og i Nykøbing Falster, Aalborg og Odense.

Konkurrencens vinder blev tegneren Ib Andersen, der ifølge bedømmelseskomiteen evnede "på en typisk dansk måde at give et lyrisk udtryk for de emner, han behandler."³⁰ Selvom Ib Andersens forslag ikke var direkte brugbare, indledtes efterfølgende et samarbejde mellem Ib Andersen, professor Gunnar Bilman, Nationalbankens kunstneriske medarbejder Gunnar Andersen og Kunstakademiet. Dette samarbejde mandede ud i Landskabsserien fra 1952.³¹ Sedlerne havde kendte historiske personer som Christian Reventlow, H.C. Ørsted, Ole Rømer, H.C. Andersen og Thorvaldsen på forsiderne, mens bagsiderne var udsmykket med klassiske danske landskaber som Roskilde, Kronborg og Sjællands Øre, Stenvad langdysse, Egeskov Mølle og Kalundborg Domkirke. På andenpladsen valgte bedømmelsesudvalget forslaget fra Thomas Havning, der på sin skitse til 10 kr. sedlen havde brugt Constantin Hansens kendte maleri af den grundlovsgivende forsamling.

Netop valget af den grundlovsgivende forsamling er interessant som motiv på en dansk pengeseddel. Grundlovens underskrivelse i 1849 står på mange måder som en central fortælling om nationens tilblivelse og fælles historiske værdier. Det er dog værd at bemærke, at Havnings forslag netop ikke vandt konkurrencen. I stedet valgte man Landskabsseriens mindre politiske, men ikke mindre romantiske, gengivelser af stendysser, landskaber, digtere og forfattere. Mens bedømmelsesudvalgets favoritter således kredsedede om nationalromantiske og statsfikserede motiver, var de resterende indsendte forslag præget af en mere profan og dagligdags forståelse af dansk kultur. Avisen Nationaltidende konstaterede ved et besøg på skitseudstillingen, at de mange indsendte forslag tilsyneladende delte sig i

²⁹ Socialdemokraten 1947: 19. juli, s. 6.

³⁰ Berlingske Tidende 1948: 3. marts, s. 3.

³¹ Jensen 2001, s. 56.

Pølse og øl 1947. Gengivet fra avisen København 09/03/1948 s. 5.

to lejre. Den ene ville have klassiske motiver som vikingskibe og gravhøje, den anden afspejlede et mere nutidigt og dagligdags billede af Danmark. Her kunne man bl.a. se forslag om moderne fiskerbåde, rygende fabriksskorstene og kulbunker. En enkelt forslagsstiller udsmykkede femkronesedlen med en børnefamilie i et lille tagkammer. En sønderjysk landmandshustru ville have et kort vers på 10 kr. sedlen, som i øvrigt skulle fornyes med billeder af mælk, brød, smør og kød.³²

Fødevarer var et tilbagevendende tema, der også kunne genfindes på et forslag om, at de nye 5 og 10 krone sedler skulle udsmykkes med pølser, bayersk øl, en støvsuger og et kosterkøft. Avisen København bemærkede da også i sin dækning af konkurrencen, hvordan "Udkastene til den nye Pengesedler viser tilbøjeligheden til jævne dagligdags motiver."³³ Selvom Ib Andersens sedler generelt i dagspressen blev betragtet som en kærkommen afløsning for den noget monotone ombytningsserie, blev de dog også kritiseret for deres konservative og klassiske udtryk. I Arkitektens Ugeblad bemærkede man tørt, at sedlerne ville kunne udgøre nydelige julekort, hvis man erstattede 100-Danmark-Kroner med teksten "glædelig jul."³⁴ Berlingske Tidende gav sedlerne følgende vurdering:

Ligesom et lands frimærker står statens penge som et udtryk for smagens og kulturens niveau. I en tid, hvor den internationale samhandel og det rige rejseniveau er højt udviklet, yder dommen over de forskellige nationers sedler og mønter ofte sit afgørende bidrag til opfattelsen af folket. Tænk blot på de grimme, grå marksedler gennem tiderne, de lyse, værdige britiske pundnoter, de foromtaltede silkeknitrende francs, de optimistiske eviggrønne dollars, og de værdigt-vægtige, granit-urokkelige svejtsersedler samt Francos pessimisme-proklamerende pantelånersedler-lignende pesetas. Et blik, en opfattelse, en opinion hos millioner [...] Lad os få fantasien frem, lidt farver på papiret, lidt mindre tradition i tegningerne og især en smule mere varierende motiver. Hverdagen er ensformig nok til at enhver afvigelse i retning af det uventede og usædvanlige vil være velkommen.

32 Nationaltidende 1948: 7. marts, s. 5.

33 København 1948: 9. marts, s. 5.

34 Arkitektens Ugeblad 1948: s. 133.

Ib Andersens 50er Landskabsserien 1952. Gengivet med tilladelse fra Dansk Mønt.

*Og selv på sedler kan det gøres uden risiko for at øve vold på værdigheden. Alle foretrækker kulør på tilværelsen. Også leveret af seddelfabrikken.*³⁵

Berlingske Tidende italesatte også det tilsyneladende misforhold mellem på den ene side befolkningens ønske om pengesedler, der med deres motiver refererede til det samtidige samfund og dets værdier, og på den anden side Nationalbankens klassiske fortælling, måske bedst illustreret ved Thomas Havnings 2. plads. De meget forskellige forslag til konkurrencen i 1947 understreger på den måde, at seddelikonografien skal balancere mellem to forskellige hensyn. På den ene side kan sedlerne lægge vægt på en statsfikseret, historisk fortælling om det nationale. På den anden side var der tilsyneladende et pres for at portrættere et mere nutidigt dagligdags billede af nationen og lade samtidige værdier komme til udtryk på pengene. Selv Akademirådet var klar over denne modsætning og udtalte bl.a., at man gerne havde ”set at en ny dansk pengeseddel havde været præget mere af vor tid.”³⁶ Aalborg Amtstidende satte dette modsætningsforhold på spidsen, da man i en anmeldelse af den nye 5 kr. seddel i 1952 kritiserede de valgte personmotiver: ”Vi er ikke sikre på, at Nationalbanken og Kunstakademiet læser Danmarkshistorien helt på samme måde som *folket*”, skrev avisens anmelder.³⁷ Ikke alle de nye motiver blev dog modtaget med samme skepsis. På 500 kr. sedlen havde Ib Andersen valgt at beholde det folkekære motiv med den pløjende landmand. Andersen havde brugt en rigtig plovmand, fynske Peter Jørgensen, som skitse til den nye seddel. Det lykkedes BT at opspore og interviewe den noget fåmælte og tilbageholdende fynske parcellist, der havde stået model. ”Ham kan vi li’ – Han skal i glas og ramme”, lød overskriften i artiklen om Peter Jørgensen, der i BT’s lettere ironiske reportage ”var blevet mere populær end The Beatles.”³⁸

Allerede i 1960erne var det klart, at sedlers motiver rakte ud over landegrænsen, og at de kunne bidrage til at tegne et bestemt billede af landet og dets befolkning. Ib Andersens sedler blev i dagspressen kritiseret for at være målrettet

³⁵ Berlingske Tidende 1962: 6. maj, s. 3.

³⁶ Nationalbanken 1950: Sekretariatet 16. marts 1950 Jr.nr. S.a. 206/49.

³⁷ Aalborg Amtstidende 1952: 22. juli.

³⁸ BT. 1964: 6. juni, s. 20–21.

et udenlandsk publikum. Dagbladet Information vurderede f.eks. at der var for meget turistbrochure over sedlerne:

”5 og 10 kronesedlerne er blevet modtaget med usædvanlig velvilje – eller skulle man måske sige noget så udsædvanligt som velvilje. Nye pengesedler er, som nye frimærker, noget der angår os alle. Vi gribes af følelser, vi ellers kun har den første dag med nyt tapet i stuen [...] Men i det lange løb er det ikke sikkert, velviljen vil holde sig. Vi føler allerede vores egen vakle! Fra første øjeblik har der været noget ved de nye penge, som bød os imod, men vi havde dem ikke længe nok i hænde til at kunne foretage et nøjere studium. I dag sagde et klogere hoved de forløsende ord. ”Sedlerne ser jo ud, som om de var bestilt af turstichef Lichtenberg.” 10-øren faldt. Det er jo lige det, de gør! Det er turistpenge man har givet os! Dollarsturisterne vil kunne kendes ved dem, og vi har overstrøet dem med vores turistattraktioner med H. C. Andersen i spidsen. Strengt taget mangler vi kun en skorstensfejer, fiskerkonen Carla og den lille havfrue for at have det væsentligste med, men det kan jo komme på de store sedler, hvor der sikkert er mere plads.”

Kritikken gik således på, at de nye sedler måske var målrettet amerikanske turister, men at den danske befolkning til gengæld havde vanskeligt ved at identificere sig med den klassiske og tidløse fortælling om nationen, som Nationalbanken havde valgt at udbrede.³⁹

Berømte danskere

I 1982 indbød Nationalbanken otte udvalgte kunstnere til at komme med forslag til endnu en seddelserie. Man genbrugte formuleringen fra indbydelsen i 1947 og bad igen kunsterne om at indsende forslag, der gav udtryk for dansk kultur.⁴⁰ Nationalbanken var dog indledningsvis i tvivl om, hvorvidt datidens kunstnere overhovedet ville kunne løse opgaven med at designe en tilpas folkelig pengeseddel. I en intern bedømmelse af potentielle kunstnere til denne opgave, beskrev et udvalg i Nationalbanken meget konkret, hvordan postmoderne værdier, efter udvalgets opfattelse, var svært forenelige med de krav der stilles til nationale pengesedler. Dette blev beskrevet som et værdimæssigt problem, fordi:

Billedkunstens udvikling har medført en centrering omkring den enkeltes helt personlige oplevelsesverden og derved vanskeliggjort løsningen af opgaver, der stiller krav om et for de fleste forståeligt udsagn [...] til løsning af sådanne op-

39 Information 1952: 16. oktober, s. 1.

40 Nationalbanken 1982: Sekretariatet. Indstilling fra bedømmelsesudvalg. 6. april 1982 100/82-8.

Anne Ancher i Blomsterbed.

Gengivet fra Politiken 18. februar 1983.

gaver må de yngste og nyeste udtryk, som endnu ikke dækker almenhedens virkelighedsopfattelse, falde bort. Der kræves en vis samstemthed med opgavens motiv samt et afklaret kunstnerisk udtryk for at honorere de krav, et af tidens få repræsentative kunstværker stiller.”⁴¹

På den ene side forsøgte Nationalbanken altså at designe en seddelsérie, der dækkede almenhedens virkelighedsopfattelse, på den anden side betragtede man samtidigt kunstneriske værdier som problematiske, fordi de var for individualistiske og subjektive. Dette er et interessant paradoks, fordi kunsterne i 1982 vel netop afspejlede deres samtid, og dermed også den samtidige danske kultur. Denne kultur blev af Nationalbanken tilsyneladende vurderet for ung og uegnet til at afspejle ”almenhedens virkelighedsopfattelse”. Mellem linjerne ligger selvfølgelig, at Nationalbanken opererede med en bestemt opfattelse af repræsentativitet, som 1980ernes kunstnere og tegnere tilsyneladende ikke var i stand til at levere.

1982-konkurrencen blev vundet af kunstneren Helle Thorborg, hvis vindende forslag blev præmieret med 35.000 kr. Thorup havde valgt et portræt af Anna Anker omslynget af en ekspressionistisk blomsterranke. Ifølge dommerpanelet var det lykkedes hende at kombinere sedlens elementer til en overbevisende helhed: ”skrift, blomster og portræt følger sig til hinanden på en naturlig ubesværet måde.”⁴² Også Dan Sterup-Hansen og Ole Sporrings forslag på anden og tredjepladsen fik pengepræmier. Sterup-Hansen havde valgt et portræt af Bindesbøll omgivet af en løbende ornamentik.

Alle seddelforslag blev ligesom ved tidligere konkurrencer udstillet, og i de følgende år arbejdede Nationalbanken videre med de nye sedler. Thorborgs forslag blev brugt som inspiration, men den endelige seddelsérie, som udkom i 1997, blev til i samarbejde mellem kunstneren Johan Alkjær og Nationalbankens kunstneriske konsulent Palle Nielsen. Enkelte elementer fra Helle Thorborgs oprindelige forslag overlevede i den endelige seddelsérie, herunder inddragelsen af skagensmalerne Anna og Michael Ancher på den nye tusindekronesedel. På forsiden valgte man portrætter af centrale danske personligheder indenfor kunst

41 Nationalbanken 1982: Sekretariatet. Indstilling fra bedømmelsesudvalg. 6. april 1982 100/82-8.

42 Nationalbanken 1983: Sekretariatet 7. februar.

og videnskab: Karen Blixen, Carl Nielsen, Johanne Louise Heiberg og Niels Bohr. På sedlernes bagside udvalgte man motiver fra 1100-tallets kirkekunst i granit. Sedlerne er på den måde dobbelte i deres fortællinger; mens forsiden indeholder nogle samtidige post-materielle idealer, er der i bagsidens middelaldermotiver et tydeligt ønske om at understrege historisk samhørighed og fælles middelalderlige referencer. Johan Alkjær sammenfattede tankerne om motivvalget således: "Serien med de fem sedler med fem fremtrædende danskere skal være udtryk for noget fælles dansk. Vi laver pengesedler til det danske folk – ikke til Akademirådet eller anmeldere – men vi lefler heller ikke for folket."⁴³ Alkjær gav her udtryk for sit forbehold mod at komme befolkningen for meget i møde. Her spillede bankens egen forestilling om autoritet og befolkningens tillid til sedlerne en afgørende rolle. Daværende direktør for seddeltrykkeriet, Niels Holm, forklarede, hvordan tilliden til pengene havde førsteprioritet: "Pengesedler skal ikke være skolebøger i historie eller rumme en særlig pædagogik. Vores pengesedler skal være danske, men ikke nationalistiske. De skal også helst være tidløse og må gerne have et universelt præg. Men først og fremmest skal de udstråle autoritet, for derved at give tillid. Valget af motiver skal understøtte dette."⁴⁴ Hvorvidt Nationalbanken i realiteten ville have undermineret tilliden til sedlerne ved at gøre motiverne mere folkelige, er uvist. Da Palle Nielsen, der i en årrække havde fungeret som Nationalbankens kunstneriske konsulent, i 1994 fratrådte sin stilling, kom han med følgende betragtning om pengesedlernes rolle som samlende nationale symboler:

Man kan se, at det i vor tid er vanskeligt billedmæssigt at udtrykke noget, der er karakteristisk for et land. Før var det lettere [...] Før var gud, konge og folket. For kunstneren lå udtryksmåden helt fast og det kunne ikke være anderledes. I dag kan man tillade sig alt, og der findes et utal af forskellige udtryksformer. Det er svært at give udtryk for en hel nation under disse omstændigheder. En foldboldkamp er f.eks. bedre til at samle nationen.⁴⁵

Palle Nielsens kommentar beskriver en generel værdimæssige ændring fra det statsfikserede til det individualiserede og fra det materielle til det post-moderne. En trend som også har påvirket den europæiske seddelikonografi mere overordnet.⁴⁶ Samtidig understreger udtalelsen Nationalbankens paradoksale opfattelse af symbolikken på sedlerne. Palle Nielsen kunne nok have ret i, at det billedmæssige udtryk for Danmark havde ændret sig. Men det betød ikke nødvendigvis, at det var umuligt at bruge pengesedler til at udtrykke nationale værdier. Disse

43 Alkjær citeret i Adriansen 2003: s. 269.

44 Holm citeret i Adriansen 2003, s. 270.

45 Nationalbanken 1994: Referat af møde med Palle Nielsen 7. februar 1994 Nationalbankens sekretariat. 7. marts 1994, Jr. Nr. 100/94-7.

46 Se f.eks. Hymans 2004; Hymans, 2010

værdier havde netop bare ændret sig. Man kunne fra Nationalbankens side aktivt have forfulgt den moderne symbolik. Men det gjorde man ikke. Hvis en fodboldkamp virkelig samlede nationen, hvorfor så ikke vælge en fodboldkamp som motiv?

Broer og landskaber

I begyndelsen af 2005 besluttede Nationalbanken at påbegynde udformningen af en ny seddelserie. Den gamle serie fra 1997 med kunstnere og videnskabsmænd havde efterhånden cirkuleret i 8 år og skulle udskiftes, primært på grund af sikkerhedshensyn. Noget tyder på, at Palle Nielsens betragtninger om egnede nationale motiver var blevet taget til efterretning. I hvert tilfælde blev der ved tilblivelsen af den efterfølgende seddelserie brugt en del ressourcer på at få pengesedlerne til at afspejle samtidens værdier og tendenser. Til at varetage opgaven nedsatte direktionen en arbejdsgruppe, den såkaldte Seddelgruppe. Seddelgruppen skulle organisere forløbet fra de indledende tanker om tema og udformning af motiver, til sedlerne blev sat i produktion. Seddelgruppen udarbejdede indledningsvis en samlet forløbsplan, hvor man som noget af det første slog fast, at den nye seddelserie skulle være "umiskendelig dansk" sådan at den uden videre kunne accepteres af befolkningen. "En pengeseddel er et lille kunstværk, landets ansigt både indad og udadtil", konkluderede seddelgruppen "og en ny seddelserie skal derfor være dansk under en eller anden form."⁴⁷

For at finde egnede motiver til de nye sedler indkaldte seddelgruppen en række eksterne eksperter til et diskussionsforum. Diskussionsgruppen blev bedt om at tage stilling til, hvad der definerede *dansk samtid* og blev af Nationalbankens direktion inviteret til et møde med overskriften "Danmarks nye pengesedler – hvad er det for et billede, pengesedlerne skal være med til at give af Danmark?"⁴⁸ Diskussionsgruppen bestod af en række fagpersoner og personligheder fra universiteterne, kultur- og erhvervslivet samt tre medarbejdere fra Nationalbanken. Blandt de inviterede var bl.a. journalist og forfatter Søren Ryge Petersen, kreativ direktør Uffe Buchardt fra modebureauet Style Council og billedhuggeren Bjørn Nørgaard. Gruppen mødtes i Nationalbanken og diskuterede i nogle timer, hvilke mulige temaer, der på en eller anden måde kunne afspejle dansk samtid. Under diskussionen kom man frem til følgende:

Forsiden og bagsiden bør hænge sammen. Der må gerne være interaktion mellem mennesker på sedlen. Danskerne skal kunne forholde sig til motiverne for

47 Nationalbanken 2006: Indstilling til Seddelgruppen 11. januar 2006.

48 Nationalbanken 2005: Notat. TS 19. april 2005.

at kunne huske dem. Der behøver ikke være kendte mennesker på sedlen, mennesker kan godt afbildes i kraft af deres aktivitet. Hvis en kendt person afbildes, bør personen afbildes i sit miljø og de øvrige elementer på sedlen bør relatere sig til personens aktivitet. Motiverne behøver ikke være entydigt danske. Fx kan det afbillede være skabt af en udlænding men befinde sig i Danmark, eller være skabt af en dansker, men befinde sig i udlandet.⁴⁹

Flere af diskussionsgruppens betragtninger er ganske interessante. For det første lagde gruppen op til, at der gerne måtte bruges billeder af aktive mennesker. Således forsøgte man at tage tråden op fra Heilmann-serien, hvor der netop var afbilledet ukendte mennesker i færd med almindelige, daglige gøremål. For det andet, og måske mere bemærkelsesværdigt, kom gruppen frem til, at motiverne ikke behøvede at være entydigt danske. Denne formulering stod i skarp kontrast til Seddelgruppens egen vurdering, hvor man jo lagde vægt på *umiskendeligt danske sedler*. Der var således en klar uoverensstemmelse mellem Nationalbankens egne forventninger til egnede seddelmotiver og diskussionsgruppens mere inkluderende tilgang. Efter mødet nedskrev man en liste med mulige motiver. Gruppen foreslog en række forskellige temaer omfattende haver, broer, havne, møller, interessante bygningsværker, kultur-, fritids- og foreningsliv, landskaber, veje, kyststrækninger, nobelpristagere, dansk design og kendtes portrætter. Selvom temaerne umiddelbart kan lyde ganske konventionelle, var der i diskussionsgruppen en tendens til at bevæge sig ud over en traditionel fortolkning. Man lagde f.eks. op til at anvende samtidige og alternative motiver til de forskellige temaer, herunder de runde kolonihaver i Nærum, tomme motorvejsstrækninger i Nordjylland, kælkende børn, familier på skovtur, havnebadet i København og moderne danske møbelmotiver.⁵⁰

Seddelgruppen diskuterede efterfølgende de fremkomne forslag. Sammen med tre eksterne eksperter skulle man finde frem til omkring tre velegnede temaer, som direktionen kunne vælge mellem. I løbet af marts og april 2006 arbejdede man med at konkretisere ideerne fra diskussionsgruppen. Det blev til en række oplæg, hvor man udover at diskutere de konkrete motiver også forholdt sig til fordele og ulemper ved motiverne og forsøgte at imødegå en evt. fremtidig kritik. En interessant bemærkning knyttede sig til temaet om fritid og udendørsliv. Seddelgruppen vurderede, at dette emne ville have en bred appeal, "da det fylder meget i danskernes hverdag, og ville give mulighed for at vise flere end to personer

49 Nationalbanken 2006: Opsummering fra diskussionsforum om tema for den nye seddelserie. 21. februar 2006 JD.

50 Nationalbanken 2006: Opsummering fra diskussionsforum om tema for den nye seddelserie. 21. februar 2006 JDR.

på sedlerne.”⁵¹ Gruppen havde dog også sine forbehold, idet temaet signalerede ”bløde værdier, som vi er kendte for i Danmark.” Dette kunne være problematisk, fordi det indeholdt en tendens til at ”romantisere Danmark og give billedet af en tilbagelænet nation, som bruger sit overskud og sin velfærd til at hygge om sig selv.”⁵² Seddelgruppens medlemmer havde altså en forestilling om, at kælkende børn og cyklende familier nok ville have en generel appeal i den brede befolkning, men at sådanne afslappede hverdagsmotiver kunne sende forkerte signaler til udlandet omkring danske værdier og holdninger. Pengesedler måtte tilsyneladende ikke udstråle, at befolkningen hyggede sig *for* meget.

Seddelgruppen arbejdede desuden videre med temaet ”funktionelle bygninger.” Man overvejede et seddeltema med udgangspunkt i 1930ernes funktionelle arkitektoniske tradition. Som kritikpunkt til dette tema anførte man selv, at der var fare for, at temaet kom til at fremstå for ”elitært, fordi fokus meget nemt rettes mod bygninger, som kun arkitekter finder interessante.”⁵³ Pengesedlerne skulle altså have en antielitær, folkelig appeal, men måtte ikke virke for tilbagelænedede. Efter at have arbejdet med temaerne i et par måneder og researchet egnede motiver, indstillede Seddelgruppen tre temaer til direktionen. Seddelgruppens eget favoritema var landskaber kombineret med broer. Brotemaet levede op til en række af Seddelgruppens kriterier: ”Det skal være et tema som danskerne kan forholde sig til, at det giver bred genklang i befolkningen [...] at det gerne må afspejle kvalitet og innovation, da det bl.a. er det, vi skal leve af i fremtiden og kvalitet er tillige noget Danmark er kendt for i udlandet.”⁵⁴ Især de forskellige broer ville give mulighed for en geografisk spredning og samtidig virke som samlende symboler. Seddelgruppen vurderede at:

*Temaet signalerer, at Danmark er et land omgivet af vand med broer, der binder danskerne sammen, og det spiller på flere strenge – vi vil gerne bygge broer og bindes sammen ... temaet er konkret, og med det rette valg af broer vil det også være umiskendeligt dansk og også indeholde en ret stor grad af genkendelighed. Det giver samtidig en mulighed for at komme godt rundt i landet, så det bliver en seddelserie for hele Danmark.*⁵⁵

Seddelgruppen forestillede sig her eksplicit, at sedlerne kunne udstråle nogle værdier, der ville skabe sammenhængskraft. Brotemaet havde også nogle oplagte problemer. Seddelgruppen var faktisk allerede opmærksomme på, at det foreslå-

51 Nationalbanken 2006: Ny Seddelserie. Oplæg fra seddelgruppen. Fritidsliv/udendørsliv. WJ 27. marts 2006.

52 Ibid.

53 Nationalbanken 2006: Notat fra sekretariatet: Indstilling til ny seddelserie 24. april 2006.

54 Ibid.

55 Ibid.

ede tema kunne kritiseres for at ligge for tæt på motiverne på de cirkulerende eurosedler:

Som argument mod temaet er det fremført, at der også er broer på eurosedlerne, så vi vil høre kritiske røster om en "mini-euro". På eurosedlerne er det imidlertid ikke eksisterende broer, der skal markere stilarter fra forskellige perioder, hvor ethvert genkendeligt træk er fjernet, hvilket gør sedlerne aldeles uinteressante. Broer kombineret med landskaber og gerne en eller anden form for interaktion giver mulighed for anderledes og vedkommende sedler.⁵⁶

Seddelgruppen vurderede, at en eventuel kritik ville forstumme, når kritikerne kunne se, at temaet var grebet fundamentalt anderledes an end på eurosedlerne. Udover brotemaet indstillede Seddelgruppen, at direktionen også kunne tage stilling til temaerne *landskabsarkitektur, danske boligformer og funktionelle boliger*. I stedet for at tiltræde en af Seddelgruppens ideer, kom direktionen med sit eget forslag: Man anbefalede, at der under alle omstændigheder skulle arbejdes videre med temaet omkring danske bygningsværker. Seddelgruppen bearbejdede herefter direktionens alternative forslag og fremlagde en række brugbare bygningsværker, som kunne fortælle historien om "Danmark som statssamfund i historisk perspektiv – repræsenteret ved statslige bygningsværker."⁵⁷ Seddelgruppen advarede i den forbindelse om, at der netop ved dette tema var en risiko for, at "seddelserien kom til at fremstå nationalromantisk og tilbageskuende."⁵⁸ Seddelgruppen adskilte sig på den måde fra direktionen, der netop havde forslået det mere klassiske tema. Derfor foreslog man fra Seddelgruppens side at tage udgangspunkt i diskussionsgruppens betragtninger om, at bygningsværkerne skulle kombineres med én eller anden form for aktivitet og interaktion, for også at appellere til de yngre målgrupper.⁵⁹ Igen ses her balancegangen mellem at finde motiver, der på én og samme tid kunne udtrykke konservatisme og samtidig have nutidig appeal.

Forslaget omkring bygningsværker blev senere forkastet, og direktionen endte alligevel med at vælge broer og landskaber som det overordnede tema. Det blev desuden besluttet at Storebæltsbroen, Knippelsbro, Sallingsundbroen og Lillebæltsbroen skulle afbildes på sedlerne for at sikre en geografisk spredning. Næste skridt var at indkalde en række kunstnere til en konkurrence om retten til at designe hele seddelserien. I alt otte danske kunstnere af forskellig alder og køn blev udvalgt som mulige deltagere. De var Stig Brøgger, Erik Hagens, Jes Fomsgård, Karin Birgitte Lund, Nina Steen Knudsen, Anette Harboe Flensborg, Peter Holst Hencke og Morten Schelde. Hver af disse kunstnere fik en skriftlig invita-

56 Ibid.

57 Nationalbanken 2006: Notat fra sekretariatet. Indstilling om tema til ny seddelserie. 6. juni 2006.

58 Ibid.

59 Ibid.

Bonnén – opvask og stendysse. Gengivet med tilladelse fra Nationalbanken.

tion fra nationalbankdirektør Torben Nielsen og en forespørgsel om at deltage i designkonkurrencen. Listen blev efterfølgende revideret, så den også kom til at omfatte billedkunstneren Kaspar Bonnén. Kunstnerne arbejdede nu adskillige måneder på skitseudkast til de nye sedler. Sedlerne skulle leve op til en række tekniske retningslinjer og skulle omfatte de nævnte broer. Rækkefølgen af broerne og fortolkningen af landskabstemaet var op til de enkelte kunstnere at bestemme. Skitserne blev sendt til Nationalbanken, og de forskellige kunstnere blev på skift inviteret til at præsentere deres ideoplæg for en intern jury. Juryen bestod af Seddelgruppen samt Morten Stræde og lektor Sten Ejlers ved Kunstakademiets Arkitektskole. Efter de forskellige oplæg valgte man at lade Kaspar Bonnén og Karin Birgitte Lunds forslag gå videre til en anden runde.

Bonnén havde i sin utraditionelle fortolkning af landskabstemaet bl.a. inkluderet en gammel opvask og en stendysse på 200 kr. sedlen. På udkastet til 100 kr. sedlen var forslået en bærbar computer og nogle Eamesstole. Juryen havde følgende positive vurdering af Bonnéns ideer. Ifølge dommerne var det ”et godt bud på en nutidig seddel, der også ville virke moderne, når den sidste seddel blev sendt ud [...] udkastet afspejlede diskussionsgruppens krav om nærhed i seddeldesignet, Danmark er i udlandet kendt for, at billedkunst fylder meget i det offentlige rum – det er sedlerne en god eksponent for.”⁶⁰ Juryen var også positivt indstillet overfor Karin Birgitte Lunds oplæg, der blev vurderet som klassisk og et godt bin-

60 Nationalbanken 2007a: Sekretariatet. Notat – Juryens vurdering 4. januar 2007.

Nina Sten Knudsen. Gengivet med tilladelse fra Nationalbanken.

deled mellem nutid og fortid.⁶¹ Juryen fremlagde sin indstilling til direktionen, som igen valgte at lade begge kunstnere arbejde videre med deres oplæg. I januar blev der holdt udstilling i Nationalbankens forhal, hvor de forskellige ideer blev præsenteret for pressen og andre interesserede. Imellem de udstillede forslag var også en seddelserie tegnet af kunstneren Nina Sten-Knudsen, der havde genoplivet plovmandsmotivet, nu bare i en ny og mekaniseret udgave.

Forslaget blev ikke brugt, men ideen om at lade et nutidigt motiv trække tråde tilbage til ældre seddelmotiver understreger endnu engang et pres for at få sedlerne til at afspejle nutidige motiver – og fortælle en konkurrerende historie om nationen – denne gang fortællingen om Danmark som et moderne landsbrugsland.

I maj 2007 valgte direktionen, at Lunds oplæg var bedst egnet som ny serie. Man begrundede dette valg med sedlens ”fornemme naturalistiske kvaliteter, kunstneres fine streg og et flot klassisk udtryk.”⁶² Det klassiske udtryk blev tilsyneladende værdsat højere end det moderne udtryk i Bonnén’s udkast. Blandt professionelle designere og kritikere fik de nye sedler en lunken modtagelse. Arkitekt Holger Dahl gav på hjemmesiden K-forum en yderst kritisk anmeldelse og beskrev sedlerne som triste og reaktionære. Dahl bemærkede samtidig, at trangen til alvor og ”klaustrofobisk national romantik” tilsyneladende havde vundet over et meget mere moderne og forfriskende forslag.⁶³ Dahl foreslog, at Bonnén’s modernistiske design helt sikkert ville have gjort sig bemærket, også udenfor landets grænser: ”Man sidder tilbage og ærgrer sig over, at komiteen ikke havde modet til at bearbejde Kaspar Bonnén’s forslag, der bogstavelig talt kunne have dannet en bro til nutiden. Som seddelserien ser ud nu, repræsenterer den en tidslomme,

61 Ibid.

62 Nationalbanken 2007b: Udkast til protokol 14. maj 2007 S-007964.

63 Dahl 2009.

Kaspar Bonnén's seddelforslag.
Gengivet med tilladelse fra Nationalbanken.

hvor alt peger indad og bagud – en lidt deprimerende status her ved afslutningen på det første årti i globaliseringens tidsalder.”⁶⁴

Politiken vurderede på samme måde, at Nationalbanken med valget af Lunds forslag havde prioriteret ikke at fornærme nogen med designet: ”Det er en seddel, der mere end nogen tidligere serie lever op til forestillingen om nordisk design som lyst, klart og enkelt. Men som næsten altid er seddeldesign bagstræberisk. Det er den type sedler, vi burde have haft for 70 år siden, hvis vi ville have givet indtryk af at være et moderne land – et argument til eurotilhængerne.”⁶⁵ Mens den kulturelle elite forholdt sig kritisk, blev de nye sedler modtaget positivt i de områder, som var afbilledet på sedlerne. F.eks. arrangerede den lokale løbeklub i Nykøbing Mors i 2009 sammen med handelsstandsforeningen, et broløb over Sallingsundbroen i anledning af den nye 50 kr. seddel, ligesom der blev afholdt en stor 50 kr. festival i midtbyen. Her var der gratis is til børnene, og mange varer var sat ned til 50 kr.⁶⁶

Konklusion

I denne artikel har jeg undersøgt Nationalbankens valg af seddelmotiver gennem historien. Jeg har både set på de interne overvejelser i banken samt på offentlighedens vurdering og modtagelse af de nye sedler. Analysen afdækker to forskellige tendenser i forslagene til seddelmotiver, der har gjort sig gældende siden den første designkonkurrence i 1908. Designprocessen har været præget af et klassisk, ofte nationalromantisk, portræt af nationen. Denne pointe er bl.a.

64 Ibid.

65 Politiken 2009: 11.august, kultur s. 5

66 Morsø Folkeblad 2009: 12. august, s. 20.

Karin Birgitte Lunds udkast til 500 kr. sedlen. Dronning Alexandrines Bro og Bronzespanden fra Keldby på Møn. Gengivet med tilladelse fra Nationalbanken.

illustreret ved Karin Birgitte Lunds bud på en seddelserie i 2006. Her spillede danske oldtidsfund en fremtrædende rolle i et forsøg på at trække tråde tilbage til en fælles fortid. Således har f.eks. stendyssen og den fælles historie og oprindelsesmyte, der ligger i dette symbol, indgået som element i tre ud af de sidste fire designkonkurrencer. Sideløbende har de forskellige alternative motifforslag illustreret et ønsket om, at pengesedlerne skulle afspejle en moderne, dagligdags og nutidig fortælling om Danmark og danske værdier. En sneboldkamp, en opvask, en familie på cykeltur, støvsugere, industri, øl og pølse har været foreslåede motiver som et svar på Nationalbankens opfordringer til et komme med bud på danske værdier, dansk samtid og dansk kultur. Nationalbanken har løbende skullet balancere mellem disse to Danmarksbilleder. Banken ønskede sedler med tilstrækkelig autoritet i et forsøg på at fastholde befolkningens tillid til de udstedte sedler. I denne bestræbelse blev den alternative, dagligdags fortælling valgt fra, når direktionen stod med det endelige valg mellem forskellige muligheder. Selvom den alternative fortælling måske i virkeligheden udgjorde et mere autentisk udtryk for danske værdier, og selvom befolkningen måske i langt højere grad ville have identificeret sig med disse moderne motiver, så fastholdt Nationalbanken en konservatisme i sedeldesignet på bekostning af pengesedler der reelt afspejlede deres samtid.

Pengesedler og deres påtrykte motiver udgør symbolske ressourcer, som kan virke konstituerende for det nationale fællesskab og medvirke til at afgrænse nationen. Set i dette perspektiv er analysen relevant, fordi Nationalbanken med valg af sedeldesign har sat rammerne for pengenes symbolske betydning. Bankens direktion har på pengesedlerne valgt én bestemt fortælling om den danske nation, og har på den måde bidraget til skabelsen af et nationalt symbol og til genfortællingen af en klassisk romantisk Danmarkshistorie. Endelig har analysen illustreret, at pengesedler historisk set er blevet betragtet som nationens ansigt udadtil, og at overvejelser omkring pengenes modtagelse udenfor landets grænser, har været et tilbagevendende tema ved næsten alle nye seddelserier. Både i avisernes anmeldelser af Landskabsserien i 1952 og i Nationalbankens overvejelser i 2006 omkring problemerne ved at afbillede nationen som 'tilbagelænet', blev valget af motiver koblet sammen med overvejelser om nationens omdømmepleje.

Samlet set sætter analysen en streg under, at pengesedler som udgangspunkt er et statsligt symbol, og at Nationalbanken, med Aalborg Amtstidenes ord, ikke har læst, eller måske ikke turde læse, danmarkshistorien på helt sammen måde som folket.

Litteraturliste

- Aalborg Amtstidende* 1952: 22. juli.
- Adriansen, Inge 2003: *Nationale symboler i det danske rige 1830-2000*. bd.1: Fra fyrstestat til nationalstater. Museum Tusulanum.
- Arkitektens Ugeblad* 1948 s. 133.
- Berezin, Mabel 2006: "Great expectations. Reflections on the identity and European Monetary Union". Fishman, Robert M. & Messina, Anthony M. (Red.): *The year of the euro: The cultural, social, and political import of Europe's common currency*. University of Notre Dame Press, s. 97-118.
- Berlingske Tidende* 1948: *Nationalbanken præmierer syv Kunstnere for Udkast til nye Pengesedler*. 3. marts, s. 3.
- Berlingske Tidende* 1962: Man må godt nok vide, at det er en femøre.. men ikke en femkrone. 6. maj, 3. sektion s. 3.
- Billig, Michael 1995: *Banal nationalism*. Sage.
- BT*. 1964: 6. juni, s. 20-21.
- Cohen, Anthony 1985: *The symbolic construction of community*. Horwood.
- Dahl, Holger. Artikel på K-Forum 19/08/2009 "En bro til fortiden" <http://www.kommunikationsforum.dk/artikler/en-bro-til-fortiden> (Tilgået den 7. juni 2011).
- Gilbert, Emily 1998: "Ornamenting the facade of hell: Iconographies of 19th-century Canadian paper money". *Environment and Planning D: Society and Space* 1998: 16(1), s. 57-80.
- Hansen, Leo 1983: *Danmarks officielle pengesedler 1713-1983*. Dansk Numismatisk Forening.
- Helleiner, Eric 1998: "National currencies and national identities". *American Behavioral Scientist* 1998: 41(10), s. 1409-1436.
- Helleiner, Eric 2003: *The making of national money: Territorial currencies in historical perspective*. Cornell University Press.
- Hewitt, Virginia 1994: *Beauty and the banknote: Images of women on paper money*. British Museum Press.
- Hobsbawm, Eric & Ranger, Terence (Red.) 2008 [1983]: *The invention of tradition*. Cambridge University Press.
- Hvidt, Kristian 1976: *Ti'eren gennem tiderne. Danske pengesedler 1801-1976*. R. Henriques jr.

- Hymans, Jacques 2004: "The changing color of money: European currency iconography and collective identity". *European Journal of International Relations*, 10(1), s. 5-31.
- Hymans, Jacques: 2006." Money for mars? The euro banknotes and European identity". Fishman, & A. M. Messina (Red.). *The year of the euro: The cultural, social, and political import of Europe's common currency*. University of Notre Dame Press, .s. 15-36.
- Hymans, Jacques: 2010. "East is east, and west is west? Currency iconography as nation-branding in the wider Europe." *Political Geography*, 29(2), s. 97-108.
- Information* 1952: *Pengene*. 16. oktober, s. 1.
- Jensen, Jørgen S. 2001: *Danske mønter og sedler. krone og øre fra 1875 til i dag*. Aschehoug.
København 1948: *Nye Pengesedler*. 9. marts, s.5.
- Leth-Esbensen, Pernille., & Kofoed Hansen, Lene 2009: "Cirkulerende monumenter". *Passepartout. Skrifter for Kunsthistorie 2009*: 15(29), s. 149-161.
- Mach, Zdzislaw 1993: *Symbols, conflict, and identity: Essays in political anthropology*. Albany: State University of New York Press.
- Märcher, Michael 2011: "Bank, bomber og beredskab: hemmelige danske nødpengesedler fra den kolde krig". *Nationalmuseets arbejdsmark 2011*: s. 171-181.
- Messerschmidt, Morten 2007: § 20-spørgsmål S 4265 om Danmarks Nationalbank som har valgt temaet broer. Hentet fra <http://www.ft.dk/samling/20061/Spoergsmaal/S4265/index.htm> (Tilgået den 13. februar 2013)
- Mihm, Stephen 2007: *A Nation of Counterfeiters. Capitalism, Con Men, and the Making of The United States*. Harvard University Press.
- Morsø Folkeblad* 2009, 8. august, s. 20.
- Nationaltidende* 1948: 100 Ideer til nye Pengesedler, ingen kan bruges. 7 marts, s. 5.
- Posselt, Gert 1987: *Tegninger, trykplader og prøvetryk fra fremstilling af Danmarks pengesedler ca. 1787-1945*. En registratur udarbejdet af Gert Posselt 1986-1987. Nationalmuseet. Den Kgl. Mønt- og Medaillesamling.
- Posselt, Gert 1989: *Pengesedler i Danmark. Deres fremstillingshistorie ca. 1787-1945*. Danmarks Grafiske Museum Odense.
- Penrose, Jan. & Cumming, Craig 2011: "Money talks: Banknote iconography and symbolic constructions of Scotland". *Nations and Nationalism 2011*: 17(4), s. 821-842.
- Politiken* 1948: *Konkurrencen om de nye Pengesedler*. 2. marts, s. 5.
- Politiken* 1983: *Pengestærk brugskunst*. 18. februar, 3. sektion s. 3.
- Politiken* 2009: *Danmarks første hovedløse seddel*. 11. august, Kultur s. 5.
- Raento, P., Hämäläinen, A.; Ikonen, H. & Mikkonen, N. 2004: "Striking stories: A political geography of euro coinage". *Political Geography 2004*: 23(8), s. 929-956.

- Rubow, Axel 1918: *Nationalbankens historie 1818-1878*. Nordisk Forlag.
- Socialdemokraten 1947: *Kan De tegne en smuk Pengeseddel*. 19. juli, s. 6.
- Socialdemokraten 1948: *Nye Pengesedler*. 2. marts s. 5.
- Svendsen, Knud E; Hansen, Svend Aage; Olsen, Erling; Hoffmeyer, Erik 1968: *Dansk Pengehistorie*. Danmarks Nationalbank.
- Sørensen, Anders R. 2012: "Penge og national identitet i Grønland. Et blik på den grønlandske pengehistorie". *Grønlandsk kultur- og samfundsforskning 2010-2012* 2012: s. 129-146.
- Unwin, T., & Hewitt, V 2001: "Banknotes and national identity in central and Eastern Europe". *Political Geography*, 20(8), s. 1005-1028.

Utrykte kilder

Nationalbankens arkiv. Materiale vedr. seddeldesign og konkurrencer 1947-2007. Den Kgl. Mønt- og Medaillesamling. Skitsetegninger til designkonkurrence i 1908.

For råd og kommentarer til denne artikel skylder jeg tak til Per H. Hansen (CBS), Michael Märcher (Nationalmuseet) og Svein Harald Gullbekk (Kulturhistorisk museum, Oslo). Desuden takker jeg Nationalbanken og den Kgl. Mønt- og Medaillesamling for at stille arkiv og illustrationer til rådighed ligesom Niels Jørgen Jensen og Mogens Skjoldager fra Dansk Mønt venligst har ladet mig bruge deres materiale.

To design Danishness: performances of the nation on Danish banknotes

In this article, I analyse four different banknote-design competitions that were hosted by Denmark's National Bank (Nationalbanken) between 1908 and 2007. The proposals for new banknotes have evoked different narratives about the national community, and I describe how these proposals were characterised by two opposing trends: one style alluded to a romantic national narrative by using ancient relics, barrows and classical landscapes to highlight a common history of origin; the other included more popular and commonplace motifs, such as food-stuff, industry and leisure activities. Historically, Nationalbanken has struggled to balance these different trends while preserving the notes' legitimacy, and it has endeavoured to make the notes reflect contemporary Danish values. However, as the design processes unfolded over 100 years, the bank's managers seemed to reconsider such ideas and, despite being given different suggestions, they have always chosen the most conservative iconography. I suggest that decision-makers within the bank have been reluctant to innovate banknote designs and make the notes reflect contemporary values, out of fear that modern or controversial motives might jeopardise the trustworthiness of the Danish paper currency. In maintaining this attitude, Nationalbanken has ultimately reinforced a romanticist narrative about the Danish nation.